

la *u* de *Burxa-* des de les de 1300 (16-21) mentre que el poble, amb la seva forma vulgar *Butxafava* ha intensificat encara la influència d'aquest factor. És versemblant que a generalitzar l'africada *tx* hi devia contribuir la nosa del complicat nexa *-rts-* o *-rtx-* de les formes *Hortsafava* i *Burtxafava*; cf. *dimarts*, que sona *dimàts* o *dimàts̄*, en una gran extensió dialectal, i *Urxesa* / *Utxesa* (art. infra), aquesta reducció a una simple africada (*-utx-*) s'ha produït en molts diversos NLL: *Butxafaró* te. Font de la Figuera ve de *Burčafaró* <àr. *burg̃ al-ḥarīn*; i els cast. o arag. *Bujaraloz*, *Bujalance* i altres compostos de l'ar. *burg̃* 'torre', començaren per ser *Burxa-*, *Burg̃-*. El nostre topònim *Buixalleu* de la Selva prové de Burg Saleubi 'castell del visigot Saleub', passant per *burš-*.

¹ Diríem que la pensada d'aquest canvi pot resultar contraproductiu, donant peu als maliciosos per pensar: potser encara no és tan sana quan tenen tant de punt a dir-ho...

UTXESA

En el Baix Segre. Nom d'una vall afl. dr. del Segre: prové de Les Garrigues (prop de Juncosa), però aquest nom només s'aplica a la part inferior, des de Sarroca fins al riu. Paratge quasi despoblat entorn del 1900 (si bé després s'ha poblat força recentment gràcies a les obres hidràuliques). En les meves enquestes el vaig recollir com nom d'una vall, en els pobles veïns, Sarroca i Aitona (1935) i a Torres de Segre (1964), que és el terme mun. al qual pertany segons el *N.C.E.C.* i l'*IGC*. la forma *Utxesa* és la que li donen el mapa Brossa de Cat., el *NCEC*, i el mestre Pau Vila (*Visions Geogràfiques de Cat.*, p. 265) (lleument deformada *Utxeda GGC*). I és indubtablement la més antiga i genuïna; si bé en la llengua viva hi ha certes variants; *určęza* vaig oir jo mateix en les meves enqs. de 1964 (crec la d'Artesa o, potser Puigverd), i encara a més afegint-s'hi *b-*: *burčęza*: així a Aitona (enq. de 1935. vii, 40-47), igual a Torres de Segre, 1964 (XLII, 62.18, 63.10); i es veu que igual diuen a Fraga (Pita Mercé, *Argensola* v, 332) (amb una de les seves etim. pseudo-aràbigues, no val la pena de refutar); en fi igual l'*IGC*.

MENC. ANT. A l'E.Mj. trobem ja la var. amb *-r-*, si són ben identificades —com sembla i crec— les següents 1183: «grangiam de *Urxeia*» entre les de Poblet (*Cart. Poblet*, p. 14): «--- en 1193, a Pere d'*Orcheya*, titulant-se comanador del Hospital de Ricla» (MiretS, *Templ. H.* p. 221). En tot cas la identificació és evident en les dues següents: 1359: «loch de *Orxea*. 5 focs» (*CoDoACA* XII, 24); «En 1752 --- la comanda de Torres de Segre tenia 'ls membres de *Carratalà*, *Gebut*, *Adar* y *U r x e s a*» (MiretS., *TemplH.*, p. 476) (per a aqueixos altres NLL veg. sen-

gles arts. supra).

Sembla segura la identificació amb OCTOGESA, que vaig publicar el 1925ss. (*E.T.C* I, 91, 23, 16, 226, II, 78, i *Top.Hesp.*, I, 162, breuement 1933, *BDC* XXIII, 306n.1), i ha estat repetida o suggerida per altres: sembla que els crítics hi estan d'acord. Generalment deien els historiadors que s'ignorava la localització exacta de la petita ciutat d'*Octogesa*, prop de la qual Cèsar va guanyar una de les batalles decisives de l'antiguitat, contra els generals de Pompeu, la batalla del Segre o d'Ilerda, i «se sap solament que no era lluny de la confluència del Segre amb l'Ebre». Cèsar diu que és «oppidum ad I b e r u m positum» (Cèsar, *De Bello Civili*, I, 61); la Vall d'Utxesa és entre 5 i 7 k. de l'Ebre (Segre amunt). Del text de Cèsar es dedueix clarament que hi hagué moviment de les forces d'uns i altres, des de prop d'Ilerda Segre avall (*Octogesa* al focus): «d'Iberum només significa vagament 'prop de l'Ebre' en boca del Romà». La identificació que algú ha suggerit amb Mequinensa només es basa en la vaga enganyosa asonància amb aquest nom, d'origen aràbic, portat un mil·lenni més tard pels moros.

En canvi fonèticament el procés OCTOGESA és bo —inobjectable. La G^e en sumar-se amb una -T- recolzada (CT) devia i va ensordir-se. En les dades dels segles passats, ja veïem que hi ha O- el 1193 i 1752, i el canvi en t- de les altres, ja per si sols (davant *č* CT^e). Que la -s- hagi desaparegut en les menc. de 1183, 1192 i 1359 no sols respon a la general oscil·lació catalana, -ea/-esa (sufix ITIA) sinó que s'observa també precisament en dades antigues dels NLL d'aquesta terminació pre-romana (com *Gandesa*, *Montesa* i alguns altres, V. art. supra); després en algun cas s'hi intercala -i- de la pron. vulgar (*ideia* etc.).

L'escrúpol únic un poc consistent el podria suscitar la -r- intrusa que apareix en dades antigues del nostre nom i en les orals modernes, hi ha explicació, per fets paral·lels: mots més o menys comparables. Tenen inicials semblants: *Orsafa* o *Burxafava* variant d' Utxafava (supra). lloc no lluny del d'Utxesa; *orzaga* (DCEC) <ar. *usšāqa*; *orxegar* de OSCITARE (BDC XXIII); per a algun hi ha explicacions particulars així en *burxaca* 'butxaca' hi pot sobreviure la -r- de BURSA 'bossa'). No descartem tampoc algun factor pre-romà (si més no contaminant): un NL ibèric se li assembla notablement *urkesa* 'lloc de Celibèria segons Ptolemeu (II 6 57) ha estat localitzat a La Mancha.¹

També s'han donat algunes altres cites d'Utxesa sense la -r-. Font Rius (*C.d.p.*, p.215) escriu: «*Duchesa* o *D'Utxesa* afegint cita d'un doc. d'Anfós el Cast, A.C.A., n. 155, i MiretS. *Castellbò* 141. Ga.Biosca (en *L'antic terme de Lleida*, 179), troba: 1176 *Horczaesa*, 1189 *Burchesa*, 1304 *Utxesa*, -exam, 1311 *Orxea*.

En realitat tots aqueixos tempteigs són més o menys